

Kvinnans villkorliga frigivning

av EVA MOBERG

I

I Sverige är kvinnofrigörelsens anhängare numera lyckliga nog att sakna organiserat motstånd. Det medvetna motståndet överhuvudtaget tar numera sällan risken av ett offentligt framträdande. Det största hindret i arbetet på det långtifrån fullbordade verket har blivit ett helt annat och subtilare: en av båda könen omfattad tro att full rättfärdighet och jämställdhet nu är uppnådd, så när som på några få ekonomiska och praktiska detaljer, som snart skall vara korrigerade. Den norska författarinnan Margarete Bonnevie visste vad hon talade om när hon sade: "Trots att arbetet på kvinnans frigörelse har pågått i snart hundra år, är det som om det varje år, varje månad vore nödvändigt att börja ifrån botten pånytt, så osäker, så föga utformad är själva den grundsyn man bygger på."

Kvinnorna bär den ojämförligt tyngsta bördan av att samhället tillföres nya, friska och civiliserade generationer. Samtidigt säger man dem att de har full frihet att utveckla sina individuella anlag, välja vilka yrken och utbildningsvägar som helst. Man har gett dem *dubbla roller*, och i bästa fall bemödar man sig nu medlidsamt att underlätta för dem att genomföra sina båda roller samtidigt. Kvinnorna vet att de ändå i första hand värderas efter sina egenskaper som könsvarer och inrättar sig i stort därefter, uppfostrar sina barn enligt denna insikt. Flickan formas efter äktenskapsmarknadens krav, pojkens framtid är en fråga av ett helt annat allvar, en helt annan dignitet. Kvinnorna påverkas

ända från de första åren och sedan ihållande, bl.a. genom sociala värderingar, film, veckopress, reklam och förmaningar från självutnämnda förmyndare, att i mannen se sitt mål, sin huvuduppgift i äktenskapet, hemmets sammanhållning och barnens fostran. De flesta kvinnor är numera antingen överansträngda eller tyngda av konstant dåligt samvete eller bådadera. De andra känner dovt gnagande otillfredsställelse över att inte ha fyllt den mångbesjungna sanna kvinnans uppgift, eller för att de uteslutande ägnat sig åt denna. Detta är, i största korthet, den situation som anses vara en genomförd emancipation, jämställdhet mellan könen.

De flesta svenskar anser troligen att FN:s deklaration om de mänskliga rättigheterna, om varje individs rättighet oberoende av ras eller kön, uttrycker deras egen inställning. Men de mest övertygade och medvetna demokrater kan i samma andetag säga ungefär: kvinnan har förstås en *given* roll i samhället, men hon ska också ha rätt att välja andra! Vilket innebär, att man ser henne i första hand som könsvarelse, och i *den andra* som den individ FN-deklarationen åsyftar. Att betrakta kvinnan som släktets tjänare är helt enkelt självfallet, en så djupt rotad inställning att man i allmänhet inte ens är medveten om att man har den. (Jag avser med det opersonliga "man" givetvis hela tiden både kvinnor och män.) Att barnets bästa skall sättas främst, är uttytt: främst i förhållande till modern. Moderskärleken är historiens mest exploaterade känsla, inte endast i de enskilda fallen utan också i det stora sociala perspektivet. Att hävda kvinnans rätt som individ i förhållande till barnets rätt, är detsamma som att bli ansedd asocial, onaturlig, okvinnlig, omänsklig, rabiät m.m. Jag skall inte heller gå så långt som till kravet att barnets intresse skall underordnas moderns. Vad man måste kräva är, att den oerhört betungande uppgift – moraliskt, socialt, fysiskt, psykiskt – som vilar på mödrarna fördelas lika mellan dessa, fäderna och samhället. Detta är nödvändigt om kvinnan skall kunna bli och betraktas som en fristående individ i första hand, könsvarelse i den andra. "Kvinnor" är fortfarande ett begrepp som tycks betyda en homo-

gen massa med i det väsentliga likartade egenskaper, böjelser och intressen. Betecknande är, att det individuella hos kvinnan framhävs huvudsakligen när det gäller just hennes roll som könsvarelse. Tänk på den outtröttliga kören av fraser som: "Varje kvinna har sin egen speciella charm", "Finn er *egen* stil!" "Understryk det *personliga* i ert yttre!" "Han fick varje kvinna att känna sig som en unik varelse", "Varje kvinna kan bli en personlighet", "hon är inte vacker men har något visst", etc.

Men modersuppgiften måste väl alltid förbli en huvudroll för kvinnan? Det väsentliga är, att den inte behöver vara det. Det är nämligen *omfattningen* av denna roll som avgör utrymmet för kvinnans möjligheter som självständig individ. Hittills har modersrollen både i teori och praktik haft ett omfång som gjort kvinnans spelrum som individ oerhört mycket mindre än mannens. (Jag åsyftar givetvis inte endast de kvinnor som verkligen *har* en ansträngande modersbörda, utan kvinnor överhuvudtaget eftersom alla på något sätt påverkas av de rådande normerna och förväntningarna.) Den biologiska uppgiften har nämligen knutits ihop, mycket fast, med en hel rad andra uppgifter, som fortfarande betraktas som en integrerande del av densamma. Det är ju inte nog med att man hit räknar hela vården av barnen och huvudansvaret för deras uppfostran, utan också en funktion som hemmets själ, i realiteten hemmets slav, kopplas ihop med kvinnans "naturliga" roll. "Åtminstone innan barnen har börjat skolan", som man numera ofta generöst tillägger. I själva verket finns det ju inte något som helst biologiskt samband mellan funktionen att föda och amma ett barn, och funktionen att tvätta dess kläder, laga dess mat och försöka fostra det till en god och harmonisk människa. För att inte tala om funktionen att skura golv, tvätta fönster, sy kläder, gå i mjölkaffären och polera möbler. Vården och uppfostran av ett barn är en rent mänsklig och moralisk angelägenhet, och på intet sätt given i kvinnans funktion som könsvarelse. Det är egendomligt att detta ska behöva sägas, men det förefaller faktiskt nödvändigt. Och detta trots de otaliga exempel

som vi har omkring oss på olämpliga flerbarnsmödrar, ämnen till utmärkta, barnkära fäder, och barnlösa kvinnor med överlägsen förmåga att fostra barn. Varför dröjer det så obegripligt länge tills konsekvenserna av detta förhållande blir allmänt insedda?

Jag tror att begreppet "dubbla roller" i längden kan ha en olycklig effekt. Det bibehåller uppfattningen om att kvinnan har en given *huvuduppgift* varmed då avses barnavård och barnuppföstran, hemskapande och hemsammanhållning. Även mycket medvetna och aktiva kvinnosakskvinnor ansluter sig i stort sett till denna definition av den ena rollen. Det är t.ex. märkligt att se hur författarna till den i många avseenden utomordentliga boken *Kvinnans två roller*, Alva Myrdal och Viola Klein, låter föreläsa sig till denna vanliga glidning i begreppen: "Eftersom det är kvinnornas uppgift att både föda och uppföstra det kommande släktet --" (kurs. här.) Att Myrdal-Klein också uppenbart underordnar kvinnans intresse under barnets, får kanske delvis tillskrivas taktiska hänsyn. Deras bevisföring mot tesen att barn tar skada av mödrarnas förvärvsarbete är säkert nödvändig och visar just vad som ovan sagts om hur självfallet kvinnan uppfattas som släktets tjänare. Ett annat vanligt symptom härpå är godkännandet av somliga kvinnors yrkesarbete med den motiveringen att "barnen annars skulle få lida av en otillfredsställd moder".

Sociologen Margaret Meads mening i denna fråga förtjänar att flitigt citeras: "För närvarande sammanblandar man i en hopplös förvirring den särskilda biologiska situation som ligger i barnets ständiga samband med modern, med dess behov av att vårdas av människor överhuvud, då man alltmer kräver att barnet och dess biologiska moder eller moderns ersättare aldrig får skiljas åt, att varje skilsmässa – om också bara för en dag – är oundvikligt skadlig och att den vållar obotlig skada om den blir långvarig nog . . . Detta är en ny, subtil form av antifeminism, vari männen – under masken av att predika moderskapets betydelse – binder kvinnorna hårdare vid barnen än man ansett nödvändigt alltsedan flaskmatningen och barnvagnarna uppfanns. I själva verket finns

det inte något etnologiskt bevismaterial som talar för att banden mellan moder och barn skall betonas så starkt. Tvärtom tyder undersökningar från olika kulturområden på att barnets anpassning underlättas allra bäst, om barnet tas om hand av många olika, vänliga och varmhjärtade människor."

Vi bör sluta med att hamra in begreppet "kvinnans två roller". Både män och kvinnor har *en* huvudroll, den som människor. I *människorollen* ingår som nödvändighet och moralisk plikt, men också som rik tillgång, ljuv upplevelse och mycket annat, att ta väl hand om avkomman.

Erkänner man inte detta så bör man ha klart för sig att man medverkar till att kvinnofrigörelsen aldrig blir mer än vad den nu är: en villkorlig frigivning. Kvinnan har givits fri endast under den outtalade förutsättningen att hon alltjämt ser sin huvuduppgift i att vårda och fostra barnen och skapa deras uppväxtmiljö. Bara hon inser att detta är hennes naturliga uppgift, på något sätt inbyggd i hennes egenskap av könsvarelse, så visst erkänner samhället henne som en fullt fri individ. 1

Mitt resonemang här bygger naturligtvis till stor del på den fullt befogade åsikten, att som hinder i en fri utveckling måste räknas inte bara fysiskt eller lagligt motstånd utan i hög grad också uppfostran, konventioner, institutioner, attityder och förväntningar i samhället. I så fall kan det ändå aldrig finnas någon fri utveckling, invänder möjligen någon. Men visst är det ändå mot denna utopi, ett samhälle av fria, självständiga individer, som vi strävar? Denna fråga aktualiserar ett annat, mycket intrikat och väsentligt problem:

Vad finns det egentligen för ideologisk grund till kravet på full frigörelse för kvinnan? Det är mycket möjligt att det finns flera, men själv har jag inte kunnat finna mer än en: det liberala kravet på den enskilda individens friast möjliga utveckling. Det räcker inte med den demokratiska "överideologin" om man som närmaste underideologi omfattar t.ex. kristendomen, samhällsnyttan eller folkkyckan. Kyrkan har ju trots evangeliets kvinnovänlighet ända

in i våra dagar kraftigt medverkat till kvinnoförtrycket, men även bortsett härifrån, så är ju det avgörande ur kristen synpunkt inte individens frihet i och för sig utan dess förhållande till Gud (som också framhålls av Ulla Åhgren på annan plats i denna bok). Och de verkligt kristna dygderna, tjänande, ödmjukhet, mildhet, självupppoffring, har den gynnsammast tänkbara grogrund i just kvinnans situation som den gestaltat sig genom årtusenden.

Sätter man samhällsnyttan i främsta rummet har man ingen anledning att verka för en genomgripande kvinnoemancipation. Det *kan* ju nämligen vara rationellast ur hela samhällets synpunkt att som nu det ena könet i stort sett avdelas för att ta hand om hem- och barnkomplexet. De små ansträngningar som sent omsider görs från samhällets sida för att hjälpa kvinnorna att dessutom klara ett yrke, är förvisso nödvändiga i och för sig, men kan inte göra något väsentligt åt skillnaden i frihet mellan könen så länge den fundamentala arbetsfördelningen består. Kvinnornas intresse kommer i populärföreställningen långt under samhällets lika väl som under barnets.

Det finns otaliga exempel på att den demokratiska staten underlättar kvinnofrigörelsen endast i de fall då det är nödvändigt för samhället i stort. Andra världskriget påskyndade kraftigt emancipationen i flera länder, där kvinnorna helt plötsligt *krävdes* på en mängd nya områden. När kvinnligt förvärvsarbete blev en nödvändighet för samhällets bestånd var alla invändningar som bortblåsta. Ett annat välkänt och typiskt exempel: Under världskriget ansågs i England och Amerika nödvändigt att uppmuntra kvinnornas deltagande i produktionen genom att åstadkomma många daghem, och statsanslag beviljades för detta ändamål. Men när kriget var slut drog USA helt in anslagen, och i England minskades de med hälften.

Synnerligen utbredd är vidare uppfattningen att kvinnornas deltagande i förvärvslivet förutsätter god tillgång på arbete; i händelse av större arbetslöshet skulle kvinnornas konkurrens om ar-

betstillfällena med största säkerhet motarbetas. Myrdal-Kleins sätt att bemöta denna föreställning är – återigen – säkert mycket klok, men ändå beklämande. De bemödar sig nämligen om att ställa omsorgen om produktionen i främsta rummet och kommer fram till att denna endast skulle vinna på ökat kvinnligt inslag. ”Samhällets behov att till fullo utnyttja all tillgänglig arbetskraft, kvinnlig som manlig, existerar jämsides med kvinnornas under-sysselsättning. Att dessa båda fakta sammanträffar, reser krav på att vi ändrar den traditionella men alltjämt mycket utbredda åsikten att äktenskapet är en yrkesbana för kvinnorna.” Vikten av det sistnämnda kravet görs alltså beroende av arbetsmarknadsfluktuationer.

Lika litet kan ur en målsättning som ”lyckligare människor” nödvändigt följa kravet på kvinnornas frigörelse. Något allmängiltigt innehåll i begreppet lycka går ju inte att fastställa, inte heller kan lycka mätas kvantitativt. Ändå har lyckobegreppet ofta använts *mot* emancipationen, i satser som: ”Kvinnorna har inte blivit lyckligare, bara överansträngda”, ”kvinnorna var lyckligare förr”, och ”riktigt lycklig är bara en kvinna som helt kan ägna sig åt sina käras välfärd och trivsel”. Ibland kan man faktiskt misstänka, att det fortfarande på sina håll finns tankegångar besläktade med Gustaf Wiedes aforism: ”Barn, djur och kvinnor är lyckliga – vi människor är det icke.” Att underlägsna grupper förklaras lyckliga av den privilegierade gruppen är f.ö. en välbekant företeelse. Enligt detta betraktelsesätt ligger lyckan i trygghet, enkelhet och begränsning, medan allvar, ansvar och risktagning dödar den. Det är egendomligt att medlemmarna av den ansvarstygda gruppen så sällan söker sig över till den lyckliga. (En annan sak är att även den gamla tryggheten befanns vara en illusion för åtskilliga kvinnor). Visst innebar kvinnofrigörelsen att livet för många kvinnor blev svårare, mer komplicerat, mer psykiskt krävande. Men detta förhållande kan inte vara ett argument *mot* en fortsatt emancipation – utom för den som i kvinnan ser något mittemellan hondjur och planta, som för gyn-

sam utveckling kräver en särskild jordmån och skötsel efter bestämda förhållningsregler.

För min del kan jag som sagt inte finna någon annan grund för arbete på en fortsatt kvinnofrigörelse än det liberala kravet på individuell frihet. Detta tycks mig vara en både tillräcklig och nödvändig förutsättning. Svårigheten är då, att förmå alla som omfattar detta krav att inse dess implikationer för kvinnornas vidkommande. De riktlinjer för utvecklingen som från allra första början dras upp kring de individer som är av honkön ligger numera huvudsakligen på attitydplanet. Men detta gör dem ingalunda mindre effektiva eller betydande. Attityderna har högst praktiska och påtagliga konsekvenser – därom kan otaliga kvinnor ge väl-taliga vittnesbörd.

II

Varför är det då så få kvinnor som aktivt arbetar på att emancipationen fullföljs, eller som överhuvudtaget ägnar en tanke åt denna fråga? De unga flickorna betraktar kvinnosaken som tant-beskäftighet och tar jämlikheten för självfallen, lyckligt okunniga om i hur hög grad de själva låter forma sig efter det gamla manssamhällets ideal. Det brukar dröja till bortåt 40-årsåldern innan de mera medvetna kvinnorna inser att det inte är så väl beställt med jämlikheten som de trodde. Då inställer sig ofta en känsla av att ha låtit lura sig, blivit förd bakom ljuset. Och endast sällan leder denna erfarenhet till aktivt arbete på en ändring av samhällsstrukturen i riktning mot större individuell frihet för kvinnorna.

Jag tror att det är tre huvudfaktorer som gör kvinnorna benägna att stanna kvar inom det gamla men underminerade systemet:

1. Deras funktion att föda barn gör dem periodvis beroende av andra för uppehälle och trygghet.
2. I konkurrensen om männen gäller det att inte försämra några

chanser genom att riskera "kvinnligheten". Att vilja avskaffa de traditionella könsrollerna tolkas lätt som symptom på någon bristfällighet i förhållandet till det motsatta könet.

3. Alternativet äktenskap med hem och barn är förenat med social prestige och möjligheter till större socialt avancemang än vad kvinnan själv skulle kunna uppnå, *samtidigt* som det är relativt lätt, d.v.s. det är utan konkurrens, utan kontroll, och tämligen statistiskt, kräver ingen större utveckling. För att börja med den sista av dessa tre punkter:

Enligt min mening måste äktenskapets möjligheter som försörjningsinrättning helt utplånas. Det skall inte kunna fungera som social frestelse, som utväg, ännu mindre som huvudmålsättning. Detta vore av godo inte bara med tanke på dem som inte gör skäl för sin försörjning, utan också för det förmodligen stora flertalet av hemmakvinnor som arbetar vida mer än vad blotta uppehållet är värt. Vi må sträva aldrig så mycket efter att hemmafruns arbete skall uppskattas efter sitt ekonomiska värde, hon förblir ändå helt beroende av sin man. Och hustrulön skulle förvisso inte göra saken bättre: hon blev då sin mans hushållerska som förut, visserligen bättre avlönad men i än mer markerad beroendeställning, som den anställde till arbetsgivaren.

Vi har nu kommit så långt, att flickor allmänt anses böra ha någon form av utbildning. Men detta propageras vanligen med motiveringen "Ni måste kanske en dag kunna försörja er själva". Medan pojkarna får höra "Ni måste en dag kunna försörja en familj". Äktenskapet är följdriktigt fortfarande för de flesta flickor den stora huvudentrén, yrket en liten reservutgång. Det framstår på ansvarigt håll som ett allt svårare problem hur man ska förmå flickorna att ta sin yrkesutbildning mera på allvar, att välja yrken mera självständigt, att satsa mer av sig själva i yrkesarbetet. Men det är i senaste laget att börja predika sådant för 18-20-åringar, då är de redan alltför djupt påverkade ända sedan småbarnsåldern, av den oupphörliga suggestionen att en dag bli

som mamma, ha ett eget hem att styra och ställa i, egna små barn att sköta, möta Lyckan i en mans skepnad, bli en strålande brud och i egenskap av fru till en helst välbeställd man åtnjuta social prestige. Jag tror det är ganska lönlöst att försöka höja flickornas yrkesmoral så länge samhället inbjuder till denna andra, lättare, mer omedelbart lockande möjlighet. Den unga kvinnan betraktar sin kropp och sina egenskaper som grundplåten för sin framtid, men inte direkt, i sig själva, utan *genom* den man som hon kan fånga med dem. Det är mycket sällsamt att vi fördömer den fria prostitutionen samtidigt som vi sanktionerar den äktenskapliga. De flesta har nog stött på fenomenet med flickan som strängt övervakar sitt känsloliv tills något socialt åtråvärt objekt dyker upp; då är hon plötsligt djupt förälskad, och med bästa samvete i världen.

En förutsättning för jämställdhet mellan könen är att kvinnorna blir helt ekonomiskt och socialt oberoende av männen. Detta kan endast ske om samhället bestämt avvisar i stället för att som nu tillstyrka äktenskapet som försörjningsinrättning. D.v.s. fullt arbetsföra kvinnor skall inte kunna bli försörjda i och med äktenskapet, och fullt arbetsföra män skall inte heller kunna hålla sig med oavlönad, nitisk och oegennyttig hushållerska. Var och en sköter sin hälft av hemarbetet och försörjer sig genom ett yrke. Hur går det då med barnen, undras omedelbart. Jag återkommer härtill längre fram, men först något om den andra av de punkter jag förut nämnde.

Det kan inte bestridas att det finns en allmän grundföreställning om vad som är kvinnligt och vad som är en "äkta" kvinna. Dessa begrepp innehåller framför allt mjukhet, mildhet, ömhet, värme, spontanitet, känslotänkande, vårdande. En kvinnas helhjärtade engagemang i en gärning helt utanför hemsfären uppfattas på ett ogripbart, försåtligt sätt som en reduktion av hennes värde som kvinna, medan fallet är det omvända när det gäller mannen. En flickas föreställning – om än vag och omedveten – om ett specifikt kvinnligt värde av en sådan art att det

kan förstöras vid allvarligt och krävande arbete utom familjesfären, måste ha en starkt försvagande inverkan på initiativkraft och uthållighet. Vi har nästan helt lyckats avskaffa dubbelmoralen i vårt land, men dubbeletiken frodas. Vi värdesätter en rad rent mänskliga egenskaper, men endast hos det motsatta könet, och tvärtom. Många flickor beundrar djärvhet, viljestyrka och auktoritet, men endast hos män. Männen lovprisar hängivenhet, vårdanlag, medkännande, irrationalitet, utan en tanke på att själva börja odla dessa dygder.

Men det finns numera många moderna män som bestämt skulle förneka att de betraktar en funktion som exempelvis företagsledare som ett handicap för kvinnan som könsvarelse. Även i dessa fall förefaller frisinnet vara huvudsakligen teoretiskt. Det finns en tendens nuförtiden att, i bästa välmening, understryka hur kvinnlig och välvårdad och välklädd m.m. man kan vara *trots* den eller den posten. "Hon har lyckats bevara hela sin kvinnlighet", sägs det med häpen beundran om någon framstående kvinna. Alltså fortfarande könsvarelsen i främsta rummet, när det gäller kvinnor. Ansträngningarna att framställa allvarligt yrkes- eller samhälls-engagemang som fullt förenligt med kvinnlighet i den traditionella meningen, är missriktade, dels för att de belyser en naturlig motsättning mellan dessa begrepp, dels för att de är ägnade att på dagens yrkeskvinnor överföra en hel rad krav och förväntningar från det gamla patriarkatet.

Många av de män som är klart positiva till kvinnoemancipationen, och många av de yrkeskvinnor som anpassar sig efter det traditionella kvinnlighetsbegreppet, undervärderar konsekvenserna av följande två förhållanden: 1. Ett verkligt krävande yrke innebär att utövaren får mycket litet tid och ork över för att vårda, pryda och dalta med sin egen person. Det fordrar i allmänhet sträng saklighet, karaktärsstyrka, mod att ta ansvar. 2. Den kvinna som utövar ett sådant yrke måste i dag som könsvarelse jämföras med och konkurrera med det stora flertalet av unga kvinnor som anslår en mycket stor del av sin tid och sina pengar till att göra sitt yttre

så förföriskt som möjligt, och som främst strävar efter att behaga, engagera och behålla män, vilket ytterst sällan sker med hjälp av nyss nämnda egenskaper. Ja, man *kräver* helt enkelt av yrkeskvinnan att hon ska vara chic och vältrimmad. Framgångsrika, jovialiska företagsledare brukar säga att det är så nyttigt för trivseln och produktionen att anställa vackra och välvårdade kvinnor. (Att hemmafruar med magra "nålpengar" avundas yrkeskvinnan hennes egna inkomster är självklart men hör inte till detta problem.)

Denna svårighet saknas nästan helt på den manliga sidan. Observera att den man som motsvarar yrkeskvinnan i första gruppen ofta är identisk med den man som är ett åtråvärt objekt på äktenskapsmarknaden. Naturligtvis har jag här generaliserat kraftigt och renodlat vissa tendenser men endast i avsikt att åskådliggöra ett problem, som jag tror spelar en stor roll för gestaltningen av kvinnans roll i samhället nu och i fortsättningen.

Men åter till det kanske mest avgörande skälet till att kvinnan håller fast vid den nuvarande samhällsstrukturen: hennes totala behov av hjälp och stöd för sig och barnen så länge dessa är små. Jag ansluter mig här helt till Margarete Bonnevies radikala förslag till lösning på detta problem: *en barntilläggs-kassa utanför statsbudgeten*. Alla arbetsgivare drar av en viss procentuell beräknad del på *alla* löner över ett visst minimum, och överför dessa belopp till barntilläggs-kassan som delar ut tilläggen till alla barnförsörjare, män som kvinnor¹.

En sådan barntilläggs-kassa skulle ha stora fördelar. Modern (eller fadern!) kunde om hon så ville stanna hos barnen medan

¹ Enligt Bonnevies förslag skulle tilläggen utgå endast medan barnen är under sju år, eftersom summorna då kunde bli så stora att modern om hon så önskade kunde stanna i hemmet under denna tid. Mig förefaller det lämpligare att bidragen gjordes så stora endast medan barnet är under tre år men i gengäld kunde utgå med något mindre belopp ända tills det fyller sexton år. En ensam försörjare måste givetvis få mer än två var för sig. Detta förslag bygger i vilket fall som helst på förutsättningen att kvinnorna i princip deltar i arbetslivet.

de är små, om hon i stället önskade arbeta utanför hemmet kunde hon med barntillägget bekosta hemhjälp och barntillsyn, d.v.s. två heltidsjobb skulle inte längre behöva utföras av en och samma kvinna. Hon skulle inte längre bli ekonomiskt beroende av mannen i och med att hon får barn. Likalönsfrågan skulle lättare lösas, eftersom männen inte längre kunde betraktas som mer familjeförsörjande än kvinnorna. De ensamma föräldrarnas situation skulle förbättras högst avsevärt. Slutligen skulle barnen bli mindre slumpmässigt utlämnade åt sina egna föräldrars ekonomi.

Jag har inte sett någon mera detaljerad redogörelse för hur Bonnevis barntilläggs-kassa skulle utformas och fungera – hur man t.ex. skulle förfara med icke-löntagare – men i stort förefaller det som ett synnerligen klokt förslag. Norsk Kvinnesaksforening har också i princip gett det sitt stöd. Förutom barntilläggs-kassan krävs givetvis en ansenlig utbyggnad av daghemsinstitutionen och en kraftig ökning av antalet barnträdgårdar och förskolor. Dessutom en vidare utvecklad organisation av all slags hemhjälpsservice.

Däremot kan jag inte finna något avgörande skäl för att själva familjeinstitutionen borde avskaffas. Simone de Beauvoir lutar åt en sådan uppfattning i sitt epokgörande arbete *Le deuxième sexe* (märkligt nog inte översatt till svenska, trots att det förelegat i 12 år). Förutom sitt totala fördömande av äktenskapet som jag här inte kan komma in på, påpekar hon att familjeinstitutionen alltid fungerar som ett så hårt band på kvinnorna, att en verklig frigörelse torde vara omöjlig inom dess ram. Jag tror inte man behöver vara fullt så pessimistisk. Det finns ju dock en annan väg: att arbeta för jämställdhet inom familjen. Detta förutsätter givetvis en "mannens emancipation", en genomgripande attitydförändring hos mannen gentemot hem och barn. En sådan utveckling är inte bara möjlig på lång sikt, utan ett absolut villkor för jämställdhet mellan könen. I själva verket är företeelsen med de dubbelarbetande kvinnorna något djupt upprörande, och förklaringen till kvinnornas tålighet härvidlag måste sökas i deras inrotade be-

roende och vana att utnyttjas. Det har huttlats alldeles för länge med männens tröghet i detta fall. Sunt förnuft och normal rättfärdighetskänsla måste säga varje äkta man att hemarbetet skall fördelas lika på två heltidsarbetande makar, men på något sätt skjuter han ifrån sig denna insikt, och hustrun gör förr eller senare vad som måste göras – för att det skall bli gjort.

Det är naturligtvis omöjligt att veta hur stor procent kvinnor som får dubbelarbete i alla de äktenskap där båda yrkesarbetar, men indicierna pekar obestriddigen på att detta gäller i flertalet fall. Och den moderna unga husliga pappan förekommer nog tyvärr endast i enstaka exemplar. Mina egna erfarenheter härstammar mestadels från ett begränsat men i det här sammanhanget intressant område, det akademiska. Enligt samstämmiga uppgifter från olika håll anser de kvinnliga akademikerna att jämställdheten upphör i och med äktenskapet. Där blir det, trots de bästa överenskommelser och föresatser, hustrun som får ta på sig huvudbördan av hemarbetet. Ty som en börda känns det oftast för den som har velat och kanske lyckats skaffa sig en utbildning för helt andra syften.

För barnen förefaller det trots allt vara lyckligast att bibehålla familjeinstitutionen. Alltså barnets krav främst i alla fall? tänker kanske någon uppmärksam läsare. Men detta står inte i motsättning till vad jag tidigare sagt. Att ge omtanken om barnen en förstarangsplats vid ett samhälles planering är inte detsamma som att göra *kvinnornas* ställning helt beroende av densamma. Samhället kan självt ta en större del av ansvaret för barnet, och vid en genomförd jämställdhet inom äktenskapet – efter en radikal attitydförändring – tar båda föräldrarna aktiv del i barnens vård och uppfostran.

Men varför bevara familjeinstitutionen om båda föräldrarna måste arbeta borta? För *det första* bör så småningom, efter kvinnornas fulla integration i förvärvslivet, arbetsdagen kunna förkortas till sex timmar. För *det andra* tyder de få undersökningar som gjorts på, att det avgörande för barnets utveckling och harmoni

är föräldrarnas personligheter och känslor för det, *inte* antalet timmar de tillbringar hos barnet. För *det tredje* visar undersökningarna också, att barn som helt och hållet uppfostras på barnhem utvecklas långsammare både emotionellt och intellektuellt, att intresse och ömhetsbevis, den regelbundet återkommande kontakten med föräldrarna, är av stor betydelse för barnets trygghet. Vikten av en god kontakt med modern under det första levnadsåret har inskräpts tillräckligt. Däremot har man underbetonat betydelsen av att underlätta barnets frigörelseprocess. Tendensen till "överdrivet beskydd" ligger utan tvekan närmare till hands för ständigt hemmavarande mödrar. "Följderna av sådana misstag framträder inte lika omedelbart för den utomstående som följderna av vanvård, vilka ofta skyltar i förstasidesrubrikerna. Inte dess mindre är de ofta allvarliga. Procenten av 'modersfixerade neurotiker' inom amerikanska armén under senaste kriget har av arméns psykiatriska expert, professor Edward Strecker, betecknats såsom 'katastrofal'. Det är priset som får betalas för den 'Stora amerikanska mammans' ideal och verklighet – den ungdomliga kvinnan som offerar sitt liv för hemmet." (Myrdal – Klein)

Men i vida mindre grad brukar man uppmärksamma vikten av faderns intresse för barnet. Man har långa tider det intrycket att moder-barn-förhållandet är det enda man egentligen räknar med i den vulgärpsykologiska uppfostringsdebatten. Ja, det verkar t.o.m. ibland som om den far som sysselsätter sig med sina barn därmed skulle göra en tjänst åt sin fru. Medan det tvärtom finns tecken till att för *pojkar* faderns aktiva intresse är väsentligare än moderns. En engelsk undersökning där man jämförde en grupp välanpassade pojkar med en grupp problempojkar med i allt väsentligt lika omständigheter, visade att pappornas beteende skilde sig markant i de båda grupperna. De välanpassades fäder gav dem tid och uppskattning, problempojkarnas fäder ägnade sig sällan åt dem, medan mödrarna i de bägge grupperna betedde sig ungefär lika, med en något "mammigare" tendens mot problempojkarna för att ersätta fädernas kyla.

Män och kvinnor bör i princip inta samma ställning i yrkesliv och hem och samhällsarbete. Detta är en självklar konsekvens av både den liberala människosynen och de vetenskapliga rönen att de individuella variationerna i människors utrustning är större än de könsbetingade. Orsaken till att realiserandet av denna konsekvens låter så länge vänta på sig tycks nu främst vara motviljan att rucka på mannens roll i hemmet. Ty det är en truism som ofta måste framhållas att en verklig förändring av kvinnans ställning innebär en förändring av mannens. Nämnade motvilja förekommer nästan lika mycket hos kvinnorna, eftersom de inte har kunnat vänja sig av med att betrakta mannens sociala ställning och standard som sin egen, och bl.a. därför anser hans yrkesarbete avsevärt viktigare än sitt eget. Dessutom lägger många, många kvinnor så mycket egen prestige i hemarbetet att de helt enkelt inte vill att mannen skall kunna det lika bra.

Att få ett sådant jämviktsförhållande till stånd är ett gigantiskt problem som kräver många och energiska insatser på olika områden. Desto större anledning till radikala krafttag. Därför är det förvånande och beklagligt att Myrdal – Klein trots sin objektivitet och sin avslutande jämviktsutopi kan nöja sig med ett förslag till tidsindelning för kvinnorna som går ut på att 20 år helt ägnas hem och barn. Med en sådan mall lär vi inte komma många tuppfjät framåt. Nu kan invändas att detta förslag är realistiskt i dagens läge och taktiskt lämpligt för att lirka kvinnorna in i rätt riktning och inte skrämja bort samhällsbevararna. Men det ligger alldeles för tätt intill den uppfattning om kvinnans roll i hem och yrke som redan nu förefaller mest utbredd, och det innebär tveklöst ett bibehållande av den gamla rollfördelningen som är det avgörande hindret för kvinnornas frigörelse.

III

Hela problemet med kvinnans ställning i samhället skulle behöva en offentlig debatt med ett nytt allvar, förutsättningslöshet och

radikalism. Däremot överflödar ju veckopressen av halvkvädna visor i ämnet, sentimentala frågetecken, hurtfriska uppryckningsparoller och romantisk kvinnlighetsdyrkan i helt fantastisk förvirring. Alltsammans appellerar förvisso till ett behov av stöd och klarhet hos den kvinnliga läsekretsen, men bidrar inte till någon uppröjning eller nyorientering på området. Den seriösa diskussionen förs vanligtvis inom kvinnoföreningarna och kan därför föga påverka allmänna opinionen.

Fram i ljuset med alla de dunkla, svåråtkomliga föreställningar som utgör grunden till många åsikter om kvinnans frigörelse! Anser man att tillståndet nu är i stort sett gott, och i så fall varför? Om inte, vill man gå tillbaka? Eller anser man verkligen att kvinnan är så mycket rikare utrustad än mannen, att hon dels har alla de egenskaper och möjligheter som mannen har, och dels en hel avdelning för vård, känsloliv och miljöskapande som han saknar? Om man tror på generella könsskillnader utanför det erotiska området, hur motiverar man detta, och menar man då att samhället bör inrätta sig efter dessa skillnader i stället för efter den liberala människosynen? Anser man att husmorsyrket är ett av de förnämligaste yrken som finns, varför bör då inte också pojkar uppmuntras att välja det? Vill man bibehålla och kanske rentav stärka kvinnans möjligheter som individ men samtidigt akta sig för att "utplåna skillnaderna mellan könen"? Hur ska då detta kombineras? Tror man alltså att det *går* att utplåna könsskillnaderna? Avses härmed det allmänmänskliga planet eller det rent erotiska?

Så länge inte de verkliga motiven redovisas kan de heller inte angripas, och kanske är just detta ett skäl till undanglidandet. Man anar ofta föreställningar starkt befryndade med rasmystik: tron att kvinnan på grund av sin biologiska konstitution måste vara skapad för en passiv, mjuk, tålig livshållning, skapad till objekt, barnsköterska, hemmets själ, har beröringspunkter med tron att negrernas svarta hudfärg utvisar deras tjänande mission eller att ariernas kroppsbyggnad och huvudform gör dem till här-

skarfolket. Av det faktum att kvinnan som könsvarelse är mjuk och mottagande har man dragit slutsatser beträffande hela hennes övriga personlighet, ungefär som om man trodde att en småväxt man hade något begränsat över sig även i andra avseenden. För kvinnans vidkommande tillämpas ofta dessutom en särskild sundhets- eller naturenlighetsprincip: man, hem och barn är det enda sunda livet för en kvinna, och det eller det levnadssättet är inte naturligt för en kvinna. Alla vet att män i allmänhet skulle må bäst av ett rörligt och lagom stärkande friluftsbete, men ingen kommer på idén att härav dra slutsatser om deras roll i samhället.

Vidare måste det sociala reformarbetet påskyndas både i hem- och barnkomplexet och ifråga om kvinnorna i förvärvslivet. Den nuvarande snigelfarten ska inte behöva godtagas. Men det på längre sikt mest angelägna är att könsskillnaderna i uppfostran, upplysning, utbildning avlägsnas ända ifrån vaggan. Skolorna borde givetvis ge undervisning om kvinnoemancipationens innebörd och stimulera till debatt om jämställdhetens möjligheter. Pojkarna bibringas ett rimligt mått av hemkunskap och barnavård likaväl som flickorna. (Detta har sagts åtskilliga gånger utan att någon större förbättring kan skönjas. De allra flesta mödrar är säkerligen mindre fordrande i dessa avseenden mot sina söner än mot sina döttrar, föga angelägna att arbeta på en förenkling av livet för sina blivande svärdöttrar.) Man måste å andra sidan begära lika mycket av flickorna i fråga om karaktär, ansvarskänsla och samhällsintresse. Det är nödvändigt, inte minst för männens skull, att flickorna förväntas att själva skapa sin framtid, sitt livsinnehåll och sin trygghet, och *inte uppmuntras att vänta sig allt detta genom mannen*¹.

¹ Samma dag som jag skriver detta råkar jag få syn på en dagspressannons för en ny artikelserie i en veckotidning, där texten är som beställd för att illustrera hur flickorna suggereras att vänta sig allt genom mannen: "Någonstans finns den rätte mannen just för Dig! Han som kommer att skänka Dig lyckan i äktenskap och kärlek, hem och barn! Men var finns han — och hur ska du veta att han är Den rätte?"

Hur kan man säga, att det nuvarande tillståndet är i stort sett det mest önskvärda, med denna skeva balans mellan könen i så många avseenden och denna osäkerhet, dessa ständiga konflikt-situationer hos kvinnorna? Varför tror man att just dagens kvinnor står i det rätta förhållandet till hem, barn, man och yrke – den moderna yrkeskvinnan skulle för bara 150 år sedan ha framstått som en i flera avseenden skrämmande okvinnlig företeelse. Men de som verkligen klagat över tillståndet är ofta desamma som rekommenderar fel botemedel: tillbaka till hemmet, vi har gått för långt, kvinnan har förlorat sin naturliga plats i samhället! Medan felet ligger i att vi har så långt kvar att gå. Vi måste fortsätta, ännu är vi bara halvvägs.